

6. ОСВІТЯНСЬКІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 007:339.9+002

Здобувач А.Я. Гадзало – Львівська КА

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СКЛАДОВА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В КОНЦЕПЦІЯХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано погляди українських і зарубіжних науковців стосовно впливу інтелектуальної складової людського капіталу на формування постіндустріального (інформаційного) суспільства, охарактеризовано тенденції його розвитку. Визначено взаємозв'язок між знанням та інформацією.

Ключові слова: людський капітал, інтелектуальний капітал, інформація, постіндустріальне (інформаційне) суспільство.

Competitor A.Ya. Gadzalo – L'viv commercial academy

Intellectual constituent of human capital in conceptions of development of informative society

The looks of domestic and foreign researches workers are analysed in relation to influence of intellectual constituent of human capital on forming of informative society, his progress trends are described. Certainly intercommunication between knowledge and information.

Keywords: human capital, intellectual capital, information, informative society.

Постановка проблеми. Так само, як і сутність суспільного розвитку, роль та значення людського капіталу в соціально-економічному житті суспільства перебуває у постійній динаміці. Науково-технічний прогрес і глобалізація сучасної економіки обумовлює нові вимоги до технологій виробництва. В епоху постіндустріального суспільства зростаючу роль у виробництві почали відігравати організаторські здібності працівника, його економічне мислення, здатність швидко реагувати на будь-які зміни в соціально-економічному житті суспільства, адже на сьогодні знання та інформація виступають одним з основних джерел прибутку. Саме тому провідні держави світу визначили й сформували чіткі позиції стосовно побудови та розвитку інформаційного суспільства. В Україні це питання залишається недостатньо вирішеним і потребує подальшого доопрацювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню тенденцій розвитку та формування інформаційного суспільства приділено значну увагу у працях Ф. Мечлапа, Й. Масуди, Д. Белла, Е. Тофлера, Ф. Уебстера, Т. Стоунера, М. Кастельса, П. Дракера, А. Гальчинського, В. Дізарда, П. Колока, М. Сміта, В. Іноземцева, Ю. Бажала, О. Білоруса, Л. Мельника, О. Чубукова, М. Згуровського, О. Мураховського, В. Семиноженка та інших учених. Однак багато аспектів цього питання ще не досліджено.

Методика досліджень. Основну увагу у дослідженні зосереджено на характеристиці поглядів українських і зарубіжних учених стосовно сутності інформаційного суспільства, розкрито вплив на нього людського капіталу, визначено тенденції його розвитку.

Результати дослідження. Провідною ідеєю в концепції розвитку постіндустріального інформаційного суспільства є визначення нового стану цивілізації на основі аналізу окремих його складових, а також впливу на нього окремих складових людського капіталу.

Одним із перших науковців, який відокремив знання та інформацію від інших чинників виробництва та запровадив у науковий обіг термін "інформаційне суспільство", став Ф. Мечлап. У своїй праці "Створення та поширення знань у Сполучених Штатах Америки" учений зазначив, що 1958 р. 29 % ВВП США припадало на "індустрію знань" [1, с. 6]. У подальшому ці ідеї розвинули у своїх наукових працях М. Порат, Ю. Хаяші та Й. Масуда. Так, М. Порат у праці "Інформаційна економіка" дослідив первинний і вторинний взаємодоповнювальні інформаційні сектори. Учений стверджував, що в первинному секторі сфера знань маніпулює знанням для створення наукомістких благ, а у вторинному – знання та маніпулювання інформацією є лише однією частиною процесів матеріального виробництва. Разом ці два сектори становили більш, ніж 50 % усієї економічної діяльності країни і М. Порат виснував про побудову в США інформаційного суспільства [1, с. 7].

Японці першими у світі віддали перевагу інформаційному шляху розвитку, що за досить короткий термін дозволило вивести країну на друге місце у світі за ВВП на душу населення і на перше місце за багатьма іншими показниками розвитку економіки, науки й техніки.

Так, японський учений Й. Масуда у своїй праці "Комп'ютопія" обґрунтував та узагальнив такі основні характеристики інформаційного суспільства, як глобальність, вихід людства на космічний рівень свідомості; світовий симбіоз людства і природи; перехід до існування людства у глобальному інформаційному просторі, сформулював принципи концепції "глобальної комп'ютопії", здійснив порівняльний аналіз індустріального й інформаційного суспільства [2, с. 71]. Шляхи, методи та засоби формування і вдосконалення інформаційного суспільства, які обґрунтував Й. Масуда, можна, на наш погляд, застосувати в Україні. Це дасть змогу сформулювати в нашій державі інформаційне суспільство та увійти до глобальної інформаційної спільноти, де визначальними чинником виробництва стали інформація і знання [3].

Значну увагу дослідженню концепції постіндустріального інформаційного суспільства приділив у своїх працях Д. Белл. Він визначив істотну відмінність між концепцією постіндустріалізму та поглядами прихильників індустріалізму, які всі суспільні зміни виводили лише із прогресу техніки й технології. Учений обґрунтував концепцію постіндустріалізму, опублікувавши 1973 р. працю "Настання постіндустріального суспільства". Белл стверджував, що наступного століття вирішальне значення у соціально-економічному житті людства буде мати новий соціальний уклад, заснований на глобальних телекомунікаціях. Систему постіндустріалізму він охарактеризував так:

- перехід від виробництва товарів до виробництва послуг (більша частина людського капіталу зайнята в торгівлі, фінансах, транспорті, науці);
- переважання серед працівників "класу" професійних фахівців і техніків;
- провідна роль теоретичних знань як основи нововведень в економіці, політиці та соціальній структурі суспільства;

- орієнтація в майбутньому на методи контролю і оцінки можливих напрямків розвитку технології;
- прийняття рішень на засадах нової інтелектуальної технології [4, с. 18].

Д. Белл стверджував, що постіндустріальне суспільство засноване на послугах і основне значення належить інформації. Важливу роль у розвитку інформаційного суспільства учений відводив інтелектуальній складовій людського капіталу.

Вагоме місце теорії постіндустріального інформаційного суспільства відведено у працях Е. Тофлера, який стверджував, що інформаційне суспільство є високотехнічною розвиненою цивілізацією, що "несе з собою" новий кодекс поведінки та виводить людей за межі концентрації енергії, грошових коштів і влади. За його словами, "освіта також зміниться: роки обов'язкової освіти стануть коротшими, освіта стане різнобічною, більше переплетеною з працею й більше розтягнутою на роки життя" [5, с. 339]. Досліджуючи рівень кваліфікації працівників, учений зазначав, що "працівники Третьої Хвилі є складними індивідуалістами, гордими з того, що вони відрізняються від інших" [5, с. 340]. Таких поглядів дотримувався й Ф. Уебстер, який стверджував, що "нові технології – це одна з найпомітніших ознак народження інформаційного суспільства" [6]. Він виділив такі типи теорій інформаційного суспільства: технологічні; економічні; пов'язані зі сферою зайнятості; просторові; культурні.

В основі кожного типу закладено однойменний критерій. Так, у центрі технологічних теорій інформаційного суспільства містяться технологічні інновації. За основу економічних теорій беруть "зростання економічної цінності інформаційної діяльності". У теоріях, пов'язаних зі сферою зайнятості, стверджують, що не кількість, а якість працівників інформаційної сфери є його головною характерною ознакою. У географічних теоріях інформаційного суспільства провідним критерієм є стан і розгалуженість інформаційних мереж, які зв'язують різні заклади, міста, регіони, країни. В основу культурної концепції покладено критерій рівня розвитку культурних змін. На наш погляд, під час дослідження інформаційного суспільства доцільно враховувати основні ознаки всіх типів інформаційного суспільства, оскільки кожен з них характеризує лише одну його галузь розвитку.

Значну увагу дослідженню питання розвитку інформаційного суспільства та впливу на нього інтелектуальної складової людського капіталу приділив у своїх працях П. Дракер. У його роботах долається притаманна ринковим відносинам відчуженість основного економічного ресурсу – знань та інформації від свого безпосереднього носія – людини, яка в нових умовах лише з великими припущеннями може кваліфікуватися як наймана робоча сила. Власники інтелектуального капіталу, за визначенням ученого, "безпосередньо володіють засобами виробництва, якими є їхні знання" [7, с. 401-412]. Звідси можна виділити такі аспекти постіндустріального суспільства:

- перехід від індустріального до сервісного суспільства;
- вирішальне значення кодифікованого теоретичного знання для здійснення технологічних інновацій;

- перетворення нової "інтелектуальної технології" у ключовий інструмент системного аналізу й теорії прийняття рішень.

Інформація перетворюється не лише на один з основних економічних ресурсів і основну форму багатства нації, сумарна вартість якої наближається до сумарної вартості продуктів матеріального виробництва, а й у самовідтворюваний на розширеній основі ресурс. Власне, саме цим аспектом традиційні для індустріальної системи потоки інформації, відрізняються від тих, що формуються [8, с. 8].

В. Дізард виділив і науково обґрунтував три рівні переходу до інформаційного суспільства в країні:

I. Великі корпорації розробили та запровадили різноманітні інформаційні технології для виробництва нових технологічних продуктів.

II. Таку ж методику запровадили підприємства сфери послуг, зокрема інформаційних.

III. Виникли нові мережі, які почали оперувати потоками інформації в суспільстві [9, с. 7-8].

На думку вчених, основою формування постіндустріального інформаційного суспільства виступає інтелектуальна складова людського капіталу. Тоді як інформаційна економіка має істотний вплив на працю. По-перше, вона призводить до зростання ролі індивіда, оскільки переважає розумова праця. По-друге, творча праця приносить більше прибутків, однак зумовлює зростання індивідуальної відповідальності та підвищення ролі людини.

Отже, як стверджують П. Колок і М. Сміт, інформаційне суспільство володіє кращим комунікативним та організаційним потенціалом, нові політичні угруповання будуються на демократичних засадах [9, с. 104]. За П. Дракером, перехід до інформаційної економіки зумовлює цілу низку якісних змін у всіх сферах економічних відносин. Головним чинником виробництва стає не просто певна сукупність матеріальних і духовних цінностей, а безпосередньо творча особистість. Остаточно відтворювальний процес, у якому реалізується творча праця людини, зводиться до відтворення її творчого потенціалу. Такої ж думки дотримується й В. Іноземцев. Головним продуктом виробництва, – зазначає він, – стає "сам суб'єкт, який творить, його вдосконалені здібності, нові можливості, що відкриваються перед ним" [10, с. 286].

Домінуючого значення в сучасному інформаційному суспільстві набуває не уречевлена праця, наслідком якої є створення не лише матеріальних благ, а й безпосередньо соціального продукту [11, с. 89-186]. Отже, важливим стає з'ясування співвідношення понять "інформаційна економіка" й "економіка знань". Поділяємо думку тих учених, які стверджують, що інформація і знання – це два взаємопов'язані чинники, оскільки знання становлять зміст інформації, а інформація без знань ніщо. Так само знання без інформації мертві, вони не доводяться до використання, не поширюються [12, с. 12-13]. Інформація стає знанням лише тоді, коли на її основі адресат приймає певне рішення шляхом трансформації інформації в знання [13, с. 82].

Глобальне інформаційне суспільство в різних країнах формується по-різному. Однак, рух до нього є визначальною тенденцією усіх постіндустріальних держав і країн, що розвиваються. Першими науковцями, які розробили

ли проблематику розвитку інформаційного суспільства в Україні, стали Ю. Бажал, О. Білорус, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Чухно, Л. Мельник, О. Чубукова, М. Згуровський, О. Мураховський, В. Семиноженко й інші.

Ю. Бажал вважає, що основною рисою інформаційного суспільства є те, що головним господарським ресурсом в ньому стають не традиційні чинники конкурентоспроможності промислового виробництва, а інформація. Учений визначив інформаційну економіку як таку, де продуктивність і конкурентоспроможність чинників і агентів усіх управлінських рівнів залежать від їхньої здатності генерувати, обробляти та ефективно поширювати інформацію, основу на знаннях. Тому ефективність економічної діяльності в сучасних умовах прямо залежить від надійного захисту прав інтелектуальної власності на нові знання та об'єкти їхньої комерціалізації.

А. Гальчинський під інформаційною економікою пропонує розуміти виробничу систему в поєднанні зі сферою споживання, де інформація є провідною продуктивною силою і основним продуктом виробництва. На його думку, інформаційними продуктами є: комп'ютери та засоби оброблення інформації; програмні продукти; наукомістка продукція; патентно-ліцензійна продукція; виробництво "розумів"; управлінські технології; виробництво технологій, у яких інформація є основним "робочим тілом"; виробництво та використання штучного інтелекту; посередницька діяльність в економіці; забезпечення комунікаційних процесів; інформаційні послуги [14]. Саме тому особливої актуальності набуває дослідження інтелектуальної складової людського капіталу, якій притаманні такі риси, як творчість, продуктивна, інноваційна поведінка, підприємливість.

Творчість – це такий вид економічної діяльності, який полягає у створенні нових речей або нових способів діяльності, спрямованих на задоволення потреб людини в нових матеріальних і духовних благах [15, с. 65]. Творчість є важливим складником підприємництва, який є "процесом пошуку нових можливостей, використання нових технологій і нових сфер вкладання капіталу, подолання старих стереотипів та меж" [15, с. 13-14]. Звідси зростає роль підприємництва в інформаційному суспільстві України, оскільки інформаційні технології та знання стають важливим каталізатором економічного зростання. Саме тому зарубіжні експерти наголошували на тому, що "Україні треба усвідомити важливість і крайню потребу стратегічних інвестицій у комп'ютерну інфраструктуру, у програми досліджень і розроблень, в освітню сферу. Це дасть змогу зміцнити позиції країни на світовому ринку" [16, с. 16]. Адже рушійною силою сучасного суспільства є виробництво інформаційного продукту. Водночас матеріальний продукт стає більш інформаційно-містким. В інформаційному суспільстві значних змін набуває не лише виробництво продукту, а й весь соціально-економічний уклад життя. Основними його ознаками є:

- змога максимального автоматизованого доступу усіх членів суспільства до потрібної інформації та знань;
- виробництво сучасної інформаційної технології;
- наявність розвиненої ринкової інфраструктури, яка здатна забезпечити створення національних інформаційних ресурсів відповідно до потреб прогресу;

- прискорена автоматизація і роботизація всіх сфер і галузей виробництва й управління;
- радикальна зміна соціальних структур, внаслідок якої відбувається розширення сфери інформаційної діяльності та послуг [17, с. 33].

Саме тому особливої актуальності на сучасному етапі набуває питання розвитку інтелектуальної складової людського капіталу, якій властива творчість, продуктивна, інноваційна поведінка, підприємливість. Це також передбачає застосування в Україні сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, які ставатимуть настільки важливою частиною інфраструктури суспільства, наскільки від них залежатиме не тільки технологічний, але й соціальний прогрес і, передусім, удосконалення людського капіталу, а звідси зростатиме економічна конкурентоспроможність країни загалом, її місце у світовій економіці, роль у міжнародному поділі праці, здатність розвивати демократичні інститути, створювати нові робочі місця тощо. Отже, інформаційно-комунікаційні технології з технологічного чинника розвитку перетворюються у важливий елемент функціонування сучасного постіндустріального суспільства. Однак за такої трансформації їхнє подальше втілення вже залежить не тільки від прогресу науково-технічної думки, але й від соціально-економічних та інституційних умов, у яких вони існують.

Висновки. В епоху науково-технічного прогресу та глобалізації економіки зростаючу роль у виробництві почали відігравати такі здібності працівника, як творчість, продуктивна, інноваційна поведінка, підприємливість, знання та інформація на сьогодні є одним з основних джерел прибутку. Саме рух до інформаційного суспільства є визначальною тенденцією усіх постіндустріальних держав і країн, що розвиваються. Застосування сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій в Україні забезпечить їй стрімке зростання конкурентних позицій на світовому ринку.

Література

1. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / К. Мей : пер. з англ. – К. : Вид-во К.І.С., 2004. – 220 с.
2. Маруховський О.О. "Скептично-критичний аналіз" концепцій інформаційного суспільства (за Ф. Уебстером.) // Наукові записки. – Т. 45. Політичні науки.
3. Ананьин О. Структура економіко-теоретического знания: методологический анализ / О. Ананьин. – М. : Ин-т экономики РАН, 2005. – 244 с.
4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования : пер. с англ. / под ред. В.Л. Иноземцева / Д. Белл. – М. : Изд-во "Academia", 1999. – 784 с.
5. Тофлер Елвін. Третья хвиля : пер. з англ. А. Євса / Елвін Тофлер. – К. : Вид. дім "Все-світ", 2000. – 480 с.
6. Уебстер Ф. Теории информационного общества / под ред. Е.Л. Варгановой : пер. с англ. / Ф. Уебстер. – М. : Изд-во "Аспект Пресс", 2004. – 400 с.
7. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики. Новая технократическая волна на Западе / Ф. Уебстер. – М. : Изд-во "Прогресс", 1986.
8. Гальчинський А. Трансринкові трансформації / А. Гальчинський // Економічна теорія. – 2007. – С. 3-13.
9. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд : пер. з англ. / К. Мей. – К. : Вид-во К.І.С., 2004. – 220 с.
10. Иноземцев В. За пределами экономического общества / К. Мей. – М. : Изд-во "Academia", 1998. – 297 с.
11. Хардт М. Множество. Война и демократия в эпоху империи / М. Хардт, А. Негри. – М. : Изд-во "Наука", 2006. – 236 с.

12. **Thurow L.** *Greating Wealth.* – London: Ncholas Brealey / Thurow l. 1999. – P. XY-XYI.
13. **Боднар І.Р.** Тенденції розвитку інформаційного суспільства / І.Р. Боднар // Вісник Львівської комерційної академії. Сер.: Економічна. – Львів : Вид-во ЛКА. – 2008. – Вип. 28. – С. 80-84.
14. **Гальчинський А.С.** Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: Методологічні аспекти / А.С. Гальчинський; Ін-т стратегічних оцінок. – К. : Вид-во "Либідь", 2006. – 312 с.
15. **Кульчицький Б.В.** Економічні системи суспільства: теорія, методологія, типологізація : монографія / Б.В. Кульчицький. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 352 с.
16. **Долан Э. Дж.** Рынок: микроэкономическая модель : пер. с англ. / под ред. Б. Лисовика, В. Лукашевича и др. / Э.Дж. Долан, Д. Линдсей. – СПб., 1992. – 496 с.
17. **Чухно А.** Нова економічна політика (теоретико-методологічні засади) / А. Чухно // Економіка України. – 2005. – № 7. – С. 15-22.

УДК 330.83

Здобувач В.Ю. Зих – Львівська КА

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДЖЕРЕЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В ГАЛИЧИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Здійснено концентрований аналіз основних джерел дослідження господарської самоорганізації українців у Галичині у другій половині ХІХ – першій половині ХХ ст. Встановлено, що особливу групу джерел становлять спогади сучасників та безпосередніх учасників господарського життя на західних українських землях міжвоєнного часу, які опубліковані переважно в діаспорі. Вони допомагають відтворити дух та соціально-економічну атмосферу того часу, подають нам важливі деталі національно-економічного розвитку.

Competitor V.Yu. Zyh – L'viv commercial academy

Economical selforganization general sources analyses of Ukrainians in Galychyna at the second part XIX- first part of XX centuries

It is realizes the concentrated analyses of general researches of economical selforganization of Ukrainians in Galychyna at the half second XIX- half first XX centuries in Ukrainian economical-history science in the article. It is set that the special group of sources is made by flashbacks of contemporaries and direct participants of economic life on western Ukrainian earths of intermilitary time, which is published mainly in a diaspore. They help to reproduce a spirit and socio-economic atmosphere that time, give us important details nationally economic to development.

Вступ. Феномен українського підприємництва в Галичині у 2-й пол. ХІХ – 1-й пол. ХХ ст. в умовах чужих держав став наслідком еволюційного поступу національно-інституційної самоідентифікації. Саме завдяки розбудові власних інституцій громадянського суспільства став можливим феномен економічної самоорганізації та утвердження українцями своєї автономності щодо державних органів Австро-Угорщини, а згодом – Польщі. У надзвичайно складних соціально-економічних та політичних умовах, спричиненими іноземним поневоленням, відбувається становлення західноукраїнської кооперації та приватного підприємництва, що створювало економічний фундамент національного самозбереження. Опановуючи підприємницьку сферу,